

بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک (مورد مطالعه شهروندان شهرستان سمنان)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۴/۲

افسانه ادریسی^{۱*}

محمدابراهیم همتی^۲

ابوالفضل ذوالفقاری^۳

چکیده

امروزه در حوزه علوم اجتماعی و علوم سیاسی بسیاری از مطالعات نظری و میدانی بر روی بحث فرهنگ سیاسی دموکراتیک متمرکز شده است. جامعه ما به دلیل وجود ساختار سیاسی اقتدارگرایانه و عدم شکل‌گیری نهادهای دموکراتیک، باعث عدم تحقق دموکراسی گردیده است. از این رو این پژوهش به دنبال آن است که نقش سرمایه اجتماعی را در نگرش به فرهنگ دموکراتیک در میان شهروندان شهرستان سمنان مورد بررسی قرار دهد و به این ترتیب به تقویت و ترویج فرهنگ دموکراتیک بپردازد. دو متغیر سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی نیز به عنوان متغیر مستقل ثانویه مورد بررسی قرار می‌گیرند. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-علی و از لحاظ روش، یک تحقیق پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل کلیه شهروندان سمنانی در سال ۱۳۹۷ است. انتخاب نمونه با تلفیق نمونه‌گیری خوشه‌ای و طبقه‌بندی نامتناسب صورت گرفته است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۳ نفر به دست آمد. ابزار مورداستفاده برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها در این تحقیق، پرسشنامه و مصاحبه است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که هرچه سرمایه اجتماعی، سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی افزایش یابد، نگرش به فرهنگ دموکراتیک نیز بیشتر مورد پذیرش قرار می‌گیرد و بالعکس.

واژگان کلیدی: نگرش به فرهنگ دموکراتیک، سرمایه اجتماعی، سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی، شهروندان سمنانی.

۱. دانشیار جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، (نویسنده مسئول: a_edrisi@iau-tnb.ac.ir)

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران

(Hemmati_me@yahoo.com)

مقاله پژوهشی

۳. دانشیار جامعه‌شناسی سیاسی، عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد

صفحه ۲۸-۱

(Zolfaghariab@gmail.com)

مقدمه

موضوع گذار به دموکراسی به سال‌های پس از انقلاب فرانسه در سال ۱۷۸۹ برمی‌گردد که بعد از آن کشورهای دارای نظام استبدادی به دموکراسی تمایل پیدا کردند. کشور ما هم از جمله این کشورهاست که در جهت گذار به دموکراسی در قالب چهار موج (انقلاب مشروطیت، نهضت ضد استعماری نفت، انقلاب اسلامی ۵۷ و خرداد ۷۶) تلاش‌هایی را به منصفه ظهور رسانیده است. و علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته در طی صد سال، به نظر می‌رسد که دموکراسی در ایران تحکیم نشده و هم‌اکنون ایران باید در مقوله کشورهای قرار گیرد که برخی و نه همه ویژگی‌های نظام سیاسی دموکراتیک را احراز کرده‌اند (Tessler, 2002: 24).

اگر دموکراسی در ایران نهادینه نشده، ممکن است یکی از دلایل آن سطوح پائین نگرش‌ها و رویکردهای سیاسی دموکراتیک در بین شهروندان جامعه ایرانی باشد، زیرا اگر توسعه دموکراتیک را به دو بخش سخت‌افزاری (نهادها و ساختارهای سیاسی دموکراتیک) و نرم‌افزاری (فرهنگ سیاسی) تقسیم کنیم، می‌توان گفت که ساختار دموکراتیک بدون فرهنگ دموکراتیک نمی‌تواند اتفاق افتد و نهایتاً به استقرار دموکراسی بیانجامد.

سرمایه اجتماعی یک پدیده ذهنی است که از مجموعه‌ای از ارزش‌ها و نگرش‌های مؤثر یا تعیین‌کننده شهروندان در مورد نحوه ایجاد ارتباط با یکدیگر تشکیل شده‌است، نگرش‌ها و ارزش‌های مربوط به اعتماد و بده‌بستان بین افراد به‌طور ویژه‌ای مهم هستند. زیرا این‌ها برای ثبات اجتماعی و سیاسی و همکاری اهمیت اساسی دارند.

به این ترتیب سرمایه اجتماعی بر آن دسته از نگرش‌ها و ارزش‌های فرهنگی تأکید می‌کند که شهروندان را به همکاری، تفاهم و همدلی با یکدیگر متمایل می‌سازد، یعنی رفتار با همدیگر به‌عنوان همشهریان تا بیگانگان. بنابراین مؤلفه سرمایه اجتماعی اهمیت دارد، زیرا نیرویی را به وجود می‌آورد که باعث همدلی و پیوند اعضای جامعه با یکدیگر می‌گردد و افراد را از محاسبه‌گران خودخواه و خودپرست و دارای وجدان اجتماعی و حس تعهد متقابل ضعیف به اعضای جامعه‌ای که دارای منافع و تصورات مشترک درباره روابط اجتماعی و حس مشترک‌اند تغییر می‌دهد. اتحاد بین افراد جنبه‌های اساسی سرمایه اجتماعی هستند همان‌گونه که زمیل (۱۹۵۰) نوشت: اعتماد یکی از مهم‌ترین نیروهای ساختگی در جامعه است.

در پژوهش حاضر که برخی از ابعاد سرمایه اجتماعی مورد مذاقه قرار می‌گیرند، این مقوله می‌تواند از این نظر که سبب انسجام اجتماعی از طریق مفهوم اعتماد و مشارکت اجتماعی، می‌گردد، نقش مهمی در بین شهروندان داشته باشد. از نقطه نظر کارکردی، اهمیت سرمایه اجتماعی در آن است که بار مثبت و نتایج مفیدی را برای ساختارهای اقتصادی و اجتماعی و سیاسی (با داشتن سرمایه اجتماعی مثبت و کارا) به دنبال داشته و سبب وحدت، انسجام اجتماعی و رسیدن به اهداف مؤثری در جامعه می‌شود.

به همراه بعد نظری فرهنگ دموکراتیک، سرمایه اجتماعی که خود مقوله‌ای مهم در شکل‌گیری فرهنگ دموکراتیک است، در ایجاد ارزش‌ها و رفتارهای دموکراتیک، انجمن‌های داوطلبانه، در زمینه مشارکت اجتماعی و سیاسی نیز می‌تواند نقش آفرین باشد و دارای کارکردهایی مفید و پشتوانه‌ای مثبت و پایدار از نظر سیاسی برای یک نظام سیاسی دموکراتیک گردد و بدین ترتیب شرایط تحقق دموکراسی را فراهم آورد.

این پژوهش، با هدف مطالعه بررسی ابعاد گوناگون سرمایه اجتماعی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک، به دنبال شناخت ابعادی از سرمایه اجتماعی است که از نگرش شهروندان شهرستان سمنان می‌توانند به فرهنگ دموکراتیک بیانجامند و زمینه‌هایی از ابعاد فرهنگ سیاسی دموکراتیک که نهایتاً منجر به تعمیق دموکراسی می‌شوند، مورد مطالعه قرار گیرند. بنابراین سؤال اصلی پژوهش این است که آیا سرمایه اجتماعی با نگرش به فرهنگ دموکراتیک رابطه معناداری دارد؟

الف - پیشینه تحقیق

در پژوهش حاجی‌زاده (۱۳۹۷)، بین سرمایه اجتماعی و نگرش به دموکراسی در بین دانشجویان دانشگاه تهران رابطه وجود دارد. بین انواع اعتماد، مشارکت در نهادهای مدنی، شبکه‌ها و اعتماد متقابل با نگرش به دموکراسی در بین دانشجویان دانشگاه تهران نیز رابطه معنی‌داری وجود دارد. ذوالفقاری (۱۳۹۴) سرمایه اجتماعی را در قالب چهار بُعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی و آگاهی بررسی و تأثیر هر یک از این ابعاد را بر نگرش به دموکراسی سنجیده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین سرمایه اجتماعی و نگرش به دموکراسی به لحاظ آماری رابطه وجود دارد به این معنی که بین سرمایه اجتماعی و نگرش به دموکراسی بین دانشجویان دانشگاه‌های سراسری، علوم پزشکی، آزاد اسلامی، پیام نور در جمهوری اسلامی ایران به لحاظ آماری

رابطه وجود دارد. تحقیق نجات محمدی‌فر و نجفی (۱۳۹۳) نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی و مشروعیت نظام سیاسی کشور ارتباط معناداری دارد به این صورت که سرمایه اجتماعی با مشروعیت سیاسی در دو بعد عقلانی و کاریزماتیکی آن رابطه معنادار دارد اما با بُعد سنتی از مشروعیت سیاسی این معناداری وجود ندارد. تحقیق عظیمی (۱۳۹۱) نشان می‌دهد با افزایش سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان، سطح شهروندی دموکراتیک آنان نیز افزایش می‌یابد. از طرف دیگر با افزایش اعتماد اجتماعی، بعد نگرش شهروندی دموکراتیک که ناظر بر حقوق شهروندی است افزایش می‌یابد. و با افزایش مشارکت مدنی، بعد رفتاری شهروندی دموکراتیک که ناظر بر تکلیف شهروندی است نیز بیشتر می‌شود. کلانتری (۱۳۹۱) میزان رواج فرهنگ سیاسی دموکراتیک را با تأکید بر سه ارزش دموکراتیک: تساهل، مدارا، و مشارکت سیاسی بررسی می‌کند. برای تحلیل تحولات فرهنگ سیاسی، میزان رواج این سه ارزش دموکراتیک در سه نسل از مردم ساری: نسل اول افراد ۱۷ تا ۳۳ سال، نسل دوم افراد ۳۴ تا ۴۷ سال و نسل سوم افراد ۴۸ سال و بالاتر، بررسی شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که تمایل به ارزش‌های دموکراتیک در هر سه نسل زیاد است و به این لحاظ می‌توان در فرضیه ثبات ارزش‌های سیاسی نسل‌ها تردید داشت و این فرضیه را مطرح کرد که نسل‌ها می‌توانند در اثر تغییرات اجتماعی، ارزش‌های خود را تغییر دهند.

کوهن و همکاران^۱ (۲۰۱۷)، به این نتیجه رسیدند که آینده دموکراسی در آمریکا بر حمایت جمعی از نهادهای آن و ماهیت همه‌جانبه شهروندی دموکراتیک تأکید دارد. هنگامی که شهروندان به طور کلی سیستم را مشروع و قابل تحمل می‌بینند، با وجود سرسخت‌ترین دشمنان آن، دموکراسی می‌تواند ثبات قابل توجهی به دست آورد. اما وقتی که این پایه‌های فرهنگی فرسایش یابد، سرنوشت دموکراسی خیلی مشخص نیست. گزارش سازمان «مرسی کورپ» (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی-هنجارها، روابط و شبکه‌هایی که افراد را قادر به عملکرد جمعی می‌سازد- به طور فزاینده‌ای با توسعه مثبت و نتایج خوب زیستن ارتباط دارد. جوامع با سرمایه اجتماعی بالاتر، سلامت بیشتر، درگیری‌های خشونت‌آمیز کمتر و جرم کمتر، دسترسی به تحصیلات بیشتر و رشد اقتصادی بیشتری را تجربه می‌کنند. شواهد حاکی از آن است که جوامعی که سرمایه متنوعی از شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌های مدنی را در اختیار دارند، در موقعیت بهتری برای مقابله با فقر و آسیب‌پذیری، حل

.....
1 . Chohen, Mollie, J., et.al.

اختلافات و استفاده از فرصت‌های جدید قرار دارند. ویجیان پیلای و همکاران^۱ (۲۰۱۱) که در فاصله سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۶ در پیمایشی در چهار کشور آمریکای لاتین به سنجش رابطه سرمایه اجتماعی و نگرش‌های دموکراتیک پرداخته‌اند، ارزش‌های دموکراتیک را با چهار سؤال درباره ۱- میزان دموکراتیک بودن قوانین محلی، ۲- نگرش به آزادی اندیشه، ۳- نگرش به آزادی بیان و ۴- نگرش به آزادی مذهب موردسنجش قرار داده‌اند. الکس وان سیکل^۲ (۲۰۰۳) به منظور بررسی تأثیر فعالیت در انواع مختلف سازمان‌های جامعه مدنی (سیاسی، اجتماعی و اقتصادی) بر توسعه فرهنگ سیاسی دموکراتیک از داده‌های موج ۱۹۹۷-۱۹۹۵ درباره پیمایش ارزش‌های جهانی در ده کشور آمریکای لاتین استفاده کرد. در این تحقیق، ارزش‌ها و هنجارهای دموکراتیک (بحث سیاسی، اعتماد میان فردی، مدارا و حمایت از نهادهای دموکراتیک) به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده‌اند. نتایج تحلیل دومتغیری نشان داد که رابطه معناداری بین مشارکت در سازمان‌های جامعه مدنی و بحث سیاسی، اعتماد سیاسی و حمایت از دموکراسی وجود دارد.

ب- مبانی نظری

جمع‌بندی نظرات جامعه‌شناسان کلاسیک و مدرن در ارتباط با سرمایه اجتماعی و فرهنگ دموکراتیک حکایت از آن دارد که هر یک به برخی از ابعاد سرمایه اجتماعی تأکید نموده‌اند. لذا با نگرش به نقطه‌نظرهای هر کدام به‌طور مجمل، و ارتباطی که بین این ابعاد و فرهنگ دموکراتیک وجود دارند، می‌توان مؤلفه‌های موردنیاز را شناخت.

مارکس سعی می‌کند تا قوت‌ها و ضعف‌های همبستگی بین طبقه تحت سلطه را تبیین کند، او در تبیین این همبستگی میان طبقات مختلف و تبیین انسجام میان طبقات «درخود» و «برای خود» به نوعی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بهره می‌برد (Lin, 1992).

دورکیم معتقد است که اعضای جامعه با پیوندهایی که ورای پیوندهای بزرگ‌تر قرار دارند به یکدیگر پیوسته می‌شوند و تشکیل جامعه می‌دهند. او به بیان اهمیت اخلاق برای حفظ و تقویت گروه‌های انسانی پرداخته و معتقد است که پیوندهای سست‌شده و اخلاقی در برخی موارد، به‌جز با برقراری یک انضباط تازه و تثبیت‌شدنی پایه‌های آن میسر نیست (دورکیم، ۱۳۸۱).

دوتوکویل بر تعامل در انجمن‌های داوطلبانه به‌عنوان نوعی چسب اجتماعی که باعث پیوستگی

1 . Pilai.V & et. al.

2 . Alex Van Sickle

جامعه می‌شود، اشاره می‌کند. او در کتاب دموکراسی در آمریکا به مؤلفه‌های مذکور جهت برقراری دموکراسی اشاره دارد. توکویل با تفاوت در نوع تعاملات میان افراد در جوامع آمریکا و اروپا، به پیوستگی اجتماعی که یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است، توجه دارد.

زیمل بر معاملات متقابل اشاره می‌کند که این نوع از سرمایه اجتماعی بر پویایی عضویت گروهی متمرکز است. معاملات متقابل، تعهدات و انتظاراتی هستند که با پشتوانه هنجارها که از راه مبادله بین شبکه‌های اجتماعی پدیدار می‌شوند، به دست می‌آید. او از بده-بستان در ارتباطات متقابل اجتماعی بحث می‌کند.

از نظر وبر سرمایه اجتماعی، مبتنی بر تمایزی است که وبر میان عقلانیت ذاتی و رسمی در بازار معاملات و اعتماد لازم‌الاجرا، قائل است. بدین معنا که نهادهای رسمی از سازوکارهای قانونی و عقلانی بهره می‌برند، در حالی که گروه‌های خاص‌گرایانه از روش‌های اجتماعی استفاده می‌کنند.

از نظر بوردیو، سرمایه اجتماعی به عنوان مجموع منابع بالقوه و بالفعلی است که اعضای یک گروه را به هم پیوند داده و هر یک از اعضاء را برای مراجعه به سرمایه اجتماعی مشترک آماده می‌کند، جایگاهی که برای سرمایه اجتماعی در نظرگاه بوردیو وجود دارد بر گستره پیوندها یا شبکه‌های اجتماعی استوار است (Bourdieu, 1986). بوردیو معتقد است که ارزش‌های ارتباطی یک فرد یا حجم سرمایه اجتماعی یک عامل به تعداد ارتباطات فعال شده و حجم سرمایه فرهنگی، اقتصادی هر ارتباط بستگی دارد. و برای نمایش تعامل بین ارتباطات و سرمایه مالی و فرهنگی، اعضای حرفه‌هایی مانند پزشکان و وکلا را مثال می‌زند که با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی (ارتباطات، مقبولیت و اقدام) اعتماد و اطمینان مشتریان را در یک سطح بالای جامعه به دست می‌آورند.

فوکویاما معتقد است که قدرت و کارایی سرمایه اجتماعی در یک جامعه به میزان پای بندی اعضای جامعه به هنجارها و ارزش‌های مشترک و توانایی آن‌ها برای چشم‌پوشی از منافع شخصی و در راستای خیر و سعادت همگانی بستگی دارد. از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای غیررسمی که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میان آن‌ها مجاز است، در آن سهم هستند. اعتماد، ارزش‌ها و هنجارهای مورد تأکید فوکویاما به عنوان عوامل مهم تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی خواهند بود (کتابی و همکاران: ۱۳۸۳).

از دیدگاه پاتنام از خصیصه‌های مهم سرمایه اجتماعی این است که پیوند میان افراد را تقویت می‌کند و همکاری جمعی، اعتماد اجتماعی و قابلیت مدنی آن‌ها را افزایش می‌دهد. پاتنام مقوله سرمایه

اجتماعی را مرتبط با جمع و جامعه می‌داند و آن را به‌عنوان یک کالای عمومی معرفی می‌کند، به نظر او سرمایه اجتماعی نتایج سودمندی همانند افزایش امنیت، کاهش جرم و افزایش مشارکت سیاسی را برای جامعه تسهیل می‌کند. از نظر او اعتماد و ارتباط متقابل در شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان منابعی هستند که در کنش‌های افراد جامعه وجود دارند. اعتماد مردم به یکدیگر، مردم به حکومت و نهادهای اصلی جامعه، اعتماد نهادهای مذکور به یکدیگر و اعتماد حکومت و این نهادها به مردم، وجوه مختلف اعتماد اجتماعی را تشکیل می‌دهند. از طرف دیگر درستکاری، صداقت، انصاف و عدالت، ارزش‌های اعتمادآفرین هستند که می‌توانند همکاری بین مردم و نهادهای مختلف را فراهم سازند. پاتنام عناصر سرمایه اجتماعی را تعهد و اعتماد متقابل، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، احساس تعلق، صداقت، تعاملات اجتماعی و مواردی از این قبیل می‌داند که آن‌ها را در سه مؤلفه‌های اصلی یعنی: اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها، جمع‌بندی می‌کند. پاتنام هم‌چنین بر دو نوع شبکه افقی (مساوات طلب) و عمودی (انحصارطلب) اشاره می‌کند. در شبکه‌های افقی شهروندانی عضویت دارند که از قدرت و وضعیت برابری برخوردارند و از نظر او شبکه‌های افقی در قالب مشارکت مدنی، یکی از اشکال ضروری سرمایه اجتماعی هستند و هر چه این شبکه‌ها در جامعه متراکم‌تر باشند، احتمال همکاری مردم در جهت رسیدن به منافع متقابل بیشتر است (پاتنام ۱۳۸۰).

به اعتقاد لین سرمایه اجتماعی از طریق روابط اجتماعی به دست می‌آید. او سرمایه اجتماعی را از خلال نوع شبکه‌ها، ماهیت و خصوصیت روابط و پیوندهای موجود میان افراد توضیح می‌دهد. و معتقد است که سرمایه اجتماعی در تولید اعتبار اجتماعی برای افراد نقش مهمی دارد (Lin, 2001). پاکستان سرمایه اجتماعی را در بردارنده دو مؤلفه مهم که معرف تقسیم‌سنتی ساختار و محتوا در نظریه اجتماعی و نیز ابعاد کمی و کیفی سرمایه اجتماعی هستند، می‌داند. او با توجه به این دو مؤلفه، سرمایه اجتماعی را در قالب ارتباط متقابل بین افراد و اعتماد متقابل و هنجارها و عواطف مثبت مورد توجه قرار می‌دهد (غفاری، ۱۳۸۹).

از دیدگاه گیدنز اعتماد در نظام‌های مدرنیته متأخر، اعتماد غیرشخصی و به دیگران ناشناس یا به‌عبارت‌دیگر «بی‌توجهی مدنی» جنبه بنیادی روابط اعتماد و بین فردی است که از ماهیت رشد‌یابنده نظام‌های انتزاعی ریشه گرفته‌اند. در این شرایط جلب اعتماد به‌جای حفظ اعتماد در نظام‌های گذشته اهمیتی اساسی می‌یابد. به اعتقاد گیدنز در فرهنگ‌های سنتی چهار زمینه محلی در ارتباط با اعتماد غالب هستند (نظام خویشاوندی، اجتماعات محلی، سنت، کیهان‌شناسی مذهبی). گیدنز هم‌چنین معتقد

است که ارتباط ناب منوط به اعتماد متقابل است و اعتماد متقابل هم به نوبه خود رابطه نزدیکی با صمیمیت دارد. او معتقد است که در جوامع جدید و فاصله‌گیری زمانی - مکانی اعتماد بسیار مهم است. نیاز به اعتماد با این فاصله‌گیری ارتباط دارد (گیدنز ۱۳۷۷).

با توجه به گزینش برخی از دیدگاه‌های مرتبط با سرمایه اجتماعی (تعداد دیدگاه‌ها بسیار بیشتر است) و بررسی اجمالی آن، می‌توان برخی از دیدگاه‌های مرتبط با فرهنگ دموکراتیک را نیز مدنظر قرار داد:

پاتنام بر اساس یک بررسی پژوهشی تطبیقی عملکرد نهادهای حکومت در ایتالیا (شمال و جنوب)، معتقد است که وجود زمینه مناسب و بخصوص وجود سنت‌های مدنی است که موجب مشارکت شهروندان در مسائل عمومی، پیروی از قوانین و نیز ایجاد شبکه‌های اجتماعی و سیاسی افقی شده‌اند. این عوامل به همراه درستکاری و همبستگی، جوامع مدنی دموکراتیک را ایجاد نموده‌اند (پاتنام، ۱۳۷۹). پاتنام بر عامل فضیلت مدنی تأکید می‌کند، فضیلت مدنی شامل اقدامات و فعالیت‌هایی مانند مشارکت اجتماعی و سیاسی، اطاعت از قانون، همکاری، تعهد به منافع عامه مردم است. از دیدگاه پاتنام سرمایه اجتماعی نهفته در هنجارهای شبکه‌های مشارکت مدنی پیش‌شرط توسعه اقتصادی، گسترش فرهنگ سیاسی دموکراتیک و در نهایت حاکمیت کارآمد و دموکراتیک خواهد بود (پاتنام ۱۳۸۰).

نئوتوکویلی‌ها بر وجه ساختاری سرمایه اجتماعی تأکید دارند و سرمایه اجتماعی را همانند انجمن‌ها و تشکل‌های مدنی برابر می‌نگارند (پاتنام ۱۳۷۹). از نظر تز اجتماع‌گرایان هنگامی که تعداد این انجمن‌ها و تعداد اعضایشان در جامعه افزایش یابد، آن‌ها به انتشار ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی از جمله اعتماد کمک خواهند کرد و این انجمن‌ها به همراه ارزش‌های مدنی یا فرهنگ دموکراتیک که در جامعه انتشار می‌دهند، عامل کلیدی در گسترش و عملکرد دموکراسی خواهند بود.

آلموند و وربا نیز در کتاب فرهنگ سیاسی تأکید می‌کنند که افرادی که عضو نهادهای داوطلبانه هستند، احساس شهروندی بیشتری داشته و در مسائل سیاسی و اجتماعی نیز هم‌آگاهی و هم‌مشارکت بیشتر خواهند داشت «همان‌گونه که توکویل بیان می‌دارد نهادهای داوطلبانه باعث ایجاد بستر گفتگو هم در درون خود و هم به سبب رقابت بین گروهی با نهادهای دیگر، سبب تقویت فرهنگ گفتگو، تساهل و بده‌بستان خواهند شد و زمینه مشارکت سیاسی و اجتماعی را برای شهروندان فراهم خواهند کرد» (Almond & Verba, 1963).

هابرماس به بررسی نقش رسانه‌ها در گسترش فرهنگ دموکراتیک پرداخته است. وی در بحث از حوزه عمومی معتقد است که اگر حوزه عمومی تحت سلطه و سیطره تعداد معدودی از رسانه‌ها و تشکیلات عظیم و قدرتمند قرار گیرد، این حوزه به وسیله و ابزاری برای دستکاری منافع و اذهان عمومی تبدیل می‌شود و هر گروه ذی‌نفع خاصی می‌کوشد با دست پیدا کردن بر وسایل ارتباط جمعی، منافع خصوصی را به عنوان منافع عمومی جلوه دهد که این تأثیرپذیری منفعلانه، یکی از ویژگی‌های حکومت‌های توتالیتر و اقتدارگر است، که به سادگی مردم را به گله‌های رام شدنی تبدیل می‌کنند (هابرماس، ۱۳۸۴).

یونسکو در سی و چهارمین جلسه اجلاس عمومی خود در سال ۲۰۰۷، مدیران خود را به حمایت بیشتر از سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی با هدف ارائه فرصت به کاربران برای قضاوت آگاهانه در خصوص رسانه و منابع اطلاعاتی و گسترش مشارکت مدنی در رسانه‌ها، دعوت کرد (ویلسون^۱ و همکاران، ۲۰۱۳). یونسکو بر این باور است که سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی نقشی مهم در ایجاد یا توسعه فرهنگ دموکراتیک و جوامع مدنی فعال دارند (یونسکو، ۲۰۰۷). سواد رسانه‌ای را می‌توان قدرت مخاطب در تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌های مختلف همراه با نگاه انتقادی به محتوی آن‌ها دانست. در واقع می‌توان گفت سواد رسانه‌ای شناخت عمیقی از آنچه در فضای رسانه‌ای می‌گذرد به ما می‌دهد (طلوعی، ۱۳۹۰: ۷). در جهان رسانه‌ای به میزان زیادی از پیام‌های رسانه‌ای اشباع می‌شویم و این وضعیت ایجاب می‌کند تمهید ویژه‌ای مانند آموزش سواد رسانه‌ای برای مدیریت اطلاعات در نظر بگیریم. سواد رسانه‌ای می‌تواند به مخاطبان رسانه‌ها بیاموزد که از حالت انفعالی و مصرفی خارج شده و به معادله متقابل و فعالانه‌ای وارد شوند که در نهایت به نفع خود آنان باشد. به دیگر سخن، سواد رسانه‌ای کمک می‌کند تا از سفره رسانه‌ها به گونه‌ای هوشمندانه و مفید بهره‌مند شد (شکرخواه، ۱۳۸۵).

با عنایت به چارچوب نظری فوق می‌توان گفت که: در تحقیق حاضر در جمع‌بندی کلی، دیدگاه اصلی غالب، دیدگاه پاتنام در مقوله سرمایه اجتماعی و دیدگاه روزن‌بام و مانهایم در مقوله فرهنگ سیاسی دموکراتیک خواهد بود.

باتوجه به چارچوب نظری فوق، فرضیه‌های زیر مورد بررسی قرار گرفتند:

۱- به نظر می‌رسد میان سرمایه اجتماعی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک رابطه معناداری وجود دارد.

۲- به نظر می‌رسد میان سواد رسانه‌ای و نگرش به فرهنگ دموکراتیک رابطه معناداری وجود دارد.

۳- به نظر می‌رسد میان عام‌گرایی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک رابطه معناداری وجود دارد.

پ- روش انجام تحقیق

روش پژوهش، پیمایش است. با توجه به موضوع تحقیق می‌توان گفت که نوع پژوهش توصیفی و علی است. جمع‌آوری اطلاعات از افراد خانواده‌های ساکن در شهرستان سمنان صورت می‌گیرد، بنابراین واحد مشاهده فرد (یکی از افراد خانواده‌های ساکن در این شهر) است. از آنجاکه در مورد افراد، بررسی و تحلیل صورت می‌گیرد و تعمیم نتایج به افراد است، سطح تحلیل خرد است. پژوهش حاضر، مقطعی است، زیرا در یک مقطع زمانی مشخص یعنی سال ۹۷ صورت گرفت. همچنین از آنجاکه مطالعه روی جمعیتی وسیع (شهروندان سمنانی) صورت گرفت، تحقیق از نظر میزان ژرفایی از نوع پنهانگر است. در نهایت با توجه به اینکه به دنبال شناخت و کمک به حل مسئله‌ای اجتماعی است در دسته تحقیقات کاربردی قرار می‌گیرد.

جامعه آماری پژوهش حاضر که از آن نمونه‌ای نمایا یا معرف به دست می‌آید، شهروندان ۲۰ سال به بالای ساکن در شهرستان سمنان است که، بر اساس آمار و اطلاعات جمعیتی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سمنان و بر اساس سرشماری ۹۵، برابر ۱۴۲۲۶۴ نفر است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۳ نفر به دست آمد.

انتخاب نمونه با تلفیق نمونه‌گیری خوشه‌ای و طبقه‌بندی نامتناسب صورت گرفت. به این صورت که شهرستان سمنان به پنج منطقه شمال، مرکز، جنوب، شرق و غرب براساس نقشه جغرافیایی تقسیم گردید. تعداد حوزه‌های مورد مطالعه بر اساس سرشماری سال ۹۵، در شهرستان سمنان ۱۴۹ حوزه است. با توجه به تعداد حوزه‌های سرشماری (۱۴۹ حوزه)، تعداد ۵۰ حوزه انتخابی (۳/۱) به‌طور تصادفی و بر اساس توزیع میزان جمعیت انتخاب گردید که این تعداد در هر منطقه نیز مشخص می‌باشند. تعداد و میزان کل جمعیت ۵۰ حوزه انتخابی سرشماری برابر ۷۴۳۷۱ نفر است که توزیع آن در هر منطقه آورده شده است. برای بررسی تعداد نمونه‌های مورد مطالعه در حوزه‌های انتخابی، در هر حوزه تعدادی بلوک، بر اساس نقشه‌های موجود به‌طور تصادفی، تعیین شد و بر اساس تعداد بلوک‌های انتخاب شده تعداد خانوارهای هر بلوک مشخص شدند.

۱- تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

نگرش به فرهنگ دموکراتیک: طبق نظر مانهایم فرهنگ دموکراتیک عبارت است از اصولی هم چون برابری ماهوی همه انسان‌ها، و مشارکت همگان در همه موارد تصمیم‌ساز، به رسمیت شناخته شدن استقلال افراد به‌عنوان عناصر سازنده جامعه است (مانهایم، ۱۳۹۳: ۱۴). از نظر روزنباوم فرهنگ سیاسی دموکراتیک، شیوه‌های مهمی است که افراد را به‌طور ذهنی نسبت به عناصر اساسی نظام سیاسی‌شان جهت می‌دهند (Rosenbom, 1975:5). نگرش به فرهنگ دموکراتیک منعکس‌کننده ترجیحات هنجاری افراد، آگاهی‌ها و اعتقادات آن‌ها در ارتباط با مؤلفه‌های فرهنگ دموکراتیک است. با توجه به تعاریف نظری نگرش، نگرش آمیزه‌ای از سه عنصر اساسی: شناختی (عقاید، آگاهی‌ها یا اطلاعاتی که از سوی افراد کسب می‌شود)، عاطفی یا ارزیابی (احساس، عواطف درباره شخص، اندیشه، واقعه و ...) و رفتاری (تعهد و آمادگی افراد برای اقدام) است.

جدول ۱: شاخص‌سازی مفهوم نگرش به فرهنگ دموکراتیک

مفهوم	ابعاد	خرده ابعاد	مولفه‌ها	
نگرش به فرهنگ دموکراتیک	آزادی	آزادی	بیان آزادانه	
			آزادی تظاهرات	
			آزادی مطبوعات	
			حق مخالفت با حکومت	
			آزادی انتخابات	
			وجود احزاب مخالف	
	شناختی	برابری اجتماعی	برابری اجتماعی	تأمین حقوق برای همه بدون توجه به مذهب، نژاد، جنس
				محدودیت قدرت برای رهبران
				جلوگیری از اعمال نفوذ ثروتمندان در ساختارهای حکومتی
				جلوگیری از اعمال نفوذ رهبران برای واگذاری مشاغل حکومتی به بستگان
تساهل (مدارا)	تساهل (مدارا)	تساهل (مدارا)	دادن اجازه به برگزاری اجتماعات به شکل‌های مخالف	
			اجازه به سخنرانی افراد غیر هم‌عقیده	
			برگزاری تجمعات و اعتراضات توسط احزاب غیر هم‌عقیده	

ادامه جدول ۱: شاخص‌سازی مفهوم نگرش به فرهنگ دموکراتیک

مفهوم	ابعاد	خرده ابعاد	مؤلفه‌ها	
شناختی	مشارکت مدنی	اجازه به شرکت افراد در انجمن‌های مدرن مدنی	مشارکت افراد در انجمن‌های سنتی مدنی	
			مشارکت آگاهانه افراد در همایش‌های عمومی	
			مشارکت با حفظ آرای عمومی و عدم تقلب در آن‌ها	
	پابندی به قواعد بازی	انجام کلیه فعالیت در چارچوب قانون	ایجاد ظرفیت برابر برای اکثریت افراد جامعه در تصمیم‌گیری‌ها	
			برابر در نظر گرفتن شهروندان در برابر قانون	
			بیان آزادانه	
نگرش به فرهنگ دموکراتیک	آزادی	آزادی تظاهرات	آزادی مطبوعات	
			برابری اجتماعی	تأمین حقوق برای همه بدون توجه به مذهب، نژاد، جنس
				برابری جنسیتی
	تساهل (مدارا)	دادن اجازه به برگزاری اجتماعات به شکل‌های مخالف	نرمش در تعاملات اجتماعی	
			مشارکت مدنی	اجازه به شرکت افراد در انجمن‌های مدرن مدنی
	مشارکت افراد در احزاب مختلف			
	پابندی به قواعد بازی	اجرا و تسری قانون برای همه آحاد جامعه		
			ایجاد ظرفیت برابر برای اکثریت افراد جامعه در تصمیم‌گیری‌ها	
			برابر در نظر گرفتن شهروندان در برابر قانون	
			آزادی	تأمین حقوق برای همه بدون توجه به مذهب، نژاد، جنس
آزادی بیان				
برابری اجتماعی	تقسیم مساوی وظایف خانگی	برابری جنسیتی		
		برابری جنسیتی		
رفتاری				

ادامه جدول ۱: شاخص سازی مفهوم نگرش به فرهنگ دموکراتیک

مفهوم	ابعاد	خرده ابعاد	مولفه‌ها
		تساهل (مدارا)	اجازه به سخنرانی افراد غیر هم عقیده و مخالف
			معاشرت با افراد غیر هم عقیده
	مشارکت مدنی		مشارکت افراد در انجمن‌های سنتی مدنی
			مشارکت افراد در انجمن‌های مدرن مدنی
			مشارکت افراد در فعالیت‌های مدنی
	پابندی به قواعد بازی		موافقت با حفظ آرای عمومی و عدم تقلب در آن‌ها
			اجرا و تسری قانون برای همه آحاد جامعه

سرمایه اجتماعی: از دیدگاه پاتنام، سرمایه اجتماعی عبارت است از ویژگی‌هایی از سازمان اجتماعی چون اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها که می‌تواند کارایی جامعه را از طریق تسهیل کنش‌های تعاونی بهبود دهند (فیلد، ۱۳۸۶: ۱۲-۱۱). سرمایه اجتماعی به‌طور کلی به‌عنوان مجموعه‌ای از قوانین و هنجارها، الزامات (تعهدات)، روابط متقابل و اعتماد حک شده در روابط اجتماعی، ساختارهای اجتماعی و سلسله‌مراتب نهادی جامعه تعریف شده است که اعضای آن را قادر به دستیابی به اهداف جمعی و فردی‌شان می‌سازد (Colman, 1990: 134).

از نظر پاتنام سرمایه اجتماعی عبارت است از آن جنبه‌هایی از سازمان اجتماعی (از قبیل هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و اعتماد متقابل) که همیاری و هماهنگی افراد را برای دستیابی به منافع مشترک تسهیل می‌کنند. با توجه به این تعریف، پاتنام نقش تعیین‌کننده‌ای برای سرمایه اجتماعی در جهت بهبود کیفیت زندگی روزمره و هرچه دل‌پذیرتر کردن آن قائل است (پاتنام و همکاران، ۱۳۸۴).

متغیر سواد رسانه‌ای: این ۴ بخش - دسترسی، تجزیه و تحلیل، ارزیابی و تولید محتوا- با یکدیگر یک رویکرد مهارت‌محور به سواد رسانه‌ای را شکل می‌دهند. هر بخش سایر قسمت‌ها را به‌عنوان جزئی از فرآیند یادگیری غیرخطی و پویا پشتیبانی می‌کند. مثلاً یادگیری تولید محتوا به فرد کمک می‌کند تا آنچه دیگران تولید کرده‌اند را به‌صورت حرفه‌ای تجزیه و تحلیل کند؛ مهارت‌های تجزیه و تحلیل و ارزیابی، استفاده از اینترنت و گسترش دسترسی‌ها را به روی فرد باز می‌کند.

جدول ۲: شاخص‌سازی مفهوم سرمایه اجتماعی

مفهوم	ابعاد	خرده ابعاد	شاخص‌ها
گروه‌ها و شبکه‌ها		تشابه خصوصیات هم‌گروهی‌ها	من نسبت به دوستانم احساس نزدیکی و هم‌رنگی می‌کنم. تعداد دوستان صمیمی فرد
		تعداد افراد مایل به کمک مالی	اگر دچار مشکل شویم، خویشاوندانمان وقت خود را جهت حل آن برای ما اختصاص می‌دهند. اگر لازم باشد بستگانمان به بهترین نحو در راستای منافع ما عمل خواهند کرد.
		تعداد افراد توانمند در کمک مالی	آشنایانی که ما را می‌شناسند، احتمالاً مبلغ موردنیاز را به ما قرض می‌دهند.
		تعداد مراجعین جهت دریافت کمک	خانواده من در محل زندگی جهت کمک به همسایگان خود کوشا هستیم.
		اعتماد بین شخصی	اگر مطلبی را ندانم به‌صراحت به دیگران می‌گویم؛ نمی‌دانم. نیت افراد در دوستی‌ها، واضح و مشخص است.
سرمایه اجتماعی	اعتماد و انسجام	اعتماد تعمیم‌یافته	اطرافیان خود را صادق ارزیابی می‌کنم. اگر از کسی خوشم نیاید، سعی می‌کنم طوری رفتار کنم که او متوجه شود.
		اعتماد نهادی	اعتماد به نیروی انتظامی، اعتماد به مساجد و برنامه‌های آن، اعتماد به بازاریان، اعتماد به روحانیت، اعتماد به دانشگاه‌ها، اعتماد به بیمارستان-ها، اعتماد به ادارات دولتی
		انسجام	خانواده، منبع آرامش و راحتی من است. اطرافیانم برای من به‌عنوان یک شخص ارزش قائل‌اند.
		اقدام جمعی و همکاری	کمک به دیگران، تعامل با دیگران، درخواست همکاری با ناآشنایان رابطه من با والدینم دوستانه است. در کارها به اعضای خانواده کمک می‌کنم. حاضرم در کارهای گروهی شرکت کنم. با درخواست و تقاضای کمک از سوی ناآشنایان موافقم. علاقه دارم تا با دیگر افراد و غریبه‌ها در کارها همکاری کنم.
اطلاعات و ارتباطات	استفاده از رسانه‌های اطلاعاتی	از رسانه‌های اطلاعاتی مثل روزنامه، مجله، اینترنت و ... استفاده می‌کنم.	

ادامه جدول ۲: شاخص سازی مفهوم سرمایه اجتماعی

مفهوم	ابعاد	خرده ابعاد	شاخص ها
اطلاعات و ارتباطات		برقراری ارتباط با وسایل ارتباطی	از طریق اینترنت (ایمیل، چت) با دوستانم در ارتباط هستم.
			از طریق تلفن همراه (برقراری تماس، ارسال پیامک) با دوستانم در ارتباط هستم.
سرمایه اجتماعی	انجام اجتماعی و انعطاف پذیری	میزان ملاقاتها برای اهداف مختلف	در روابط خود موجب آشنایی و دوستی های جدید می شوم.
			در مؤسسات و نهادهای مختلف دوستانی دارم که جهت انجام امور با ما همکاری می کنند.
			در موقعیت های اجتماعی مختلف مایلم مطابق نظر دیگران رفتار کنم.
سرمایه اجتماعی	انجام درون گروهی		از این که با دوستانم باشم و در اجتماعات آنان شرکت کنم لذت می برم.
			در گروه دوستان تصمیم گیری را با مشورت یکدیگر انجام می دهیم.
			با دوستانم به گرمی و آغوش باز ارتباط برقرار می کنم.
توانمندسازی		میزان احساس شادی و قدرت تصمیم گیری و تغییر شرایط به نفع خود	اگر در گروه دوستان تصمیمی گرفته شود که مطابق خواست من نباشد، تصمیم آنان را در جهت نظر خود تغییر می دهم.

- ۱- دسترسی: زمانی که دسترسی در شکل ابتدایی صورت می گیرد فرصتی ایجاد می شود تا سواد رسانه ای رشد و توسعه یابد و مخاطب به صورت مداوم به شکل معنی داری شیوه دسترسی خود به پیام رسانه ها را به روز کند.
- ۲- تجزیه و تحلیل: عموم مردم در حال ارتقا سواد رسانه ای خود در زمینه های پیام های وسیع و گوناگونی همچون اینترنت هستند تا با دانش نسبی بتوانند از میان انبوه پیام ها دست به گزینش بزنند و آن ها را تفسیر کنند.
- ۳- ارزیابی: هدف از بررسی سواد رسانه ای و موضوعاتی که به آن پرداخته می شود باید مورد ارزیابی و سنجش قرار گیرد. ارزیابی انتقادی بر حجم قابل توجهی از دانش مرتبط با زمینه های گسترده اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و تاریخی که در آن تولید محتوای رسانه ای صورت می گیرد، استوار است.
- ۴- تولید محتوا: اگرچه در تعریف سواد رسانه ای صحبتی از تولید متون دیده نمی شود اما این نکته که افراد می توانند از طریق سواد رسانه ای محتوای آنلاین تولید کرده و مفاهیم مورد نظر خود را

مبادله کنند مورد توجه بسیاری از صاحب‌نظران قرار گرفته است (Vraga, Tully, Kotcher, Smithson, & Broeckelman-Post, 2015).

جدول ۳: شاخص‌سازی مفهوم سواد رسانه‌ای

مفهوم	ابعاد	شاخص‌ها
سواد رسانه‌ای	دسترسی	معمولاً برای تکمیل اطلاعات از انواع رسانه‌ها استفاده می‌کنم.
		وقت و زمان مناسب برای استفاده از رسانه‌های موردعلاقه قرار می‌دهم.
	تجزیه و تحلیل	رسانه‌های معتبر را منبع کسب اطلاعات قرار می‌دهم.
		پیام‌هایی که از رسانه‌های مختلف دریافت می‌کنم را موردبحث و بررسی قرار می‌دهم.
	ارزیابی	شناخت کافی از چگونگی کشف درستی و نادرستی اطلاعات دارم.
		از اثرات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی اطلاعات بر افکارم اطلاع دارم.
	تولید محتوا	پیام‌هایی را تولید می‌کنم و در شبکه‌های مجازی به اشتراک می‌گذارم.
بیشتر پیام‌هایی را برای دیگران می‌فرستم که خودم تولید کرده باشم.		

جدول ۴: شاخص‌سازی مفهوم عام‌گرایی

مفهوم	شاخص‌ها
عام‌گرایی	به نظر من رئیس یک اداره باید تا آنجا که امکان دارد کار اداری بستگان و اقوام خویش را خارج از نوبت انجام دهد.
	به نظر من افسر راهنمایی و رانندگی باید بین دوستان و آشنایان نزدیک با دیگران در زمینه رعایت قوانین، تمایزی قائل نگردد.
	به نظر من بهتر است هر کس در کار، شریک و همکار خود را از اقوام و همشهریان خود انتخاب کند تا از غریبه‌ها.
	به نظر من زندگی در کنار همسایه‌هایی که از اقوام و نزدیکان هستند بهتر است.
	فکر می‌کنم سنت‌ها و آداب و رسوم قومی و محلی ما این روزها به اندازه گذشته، چندان معتبر نیست.
	به نظر من هر کس اول متعلق به کشور خود است تا متعلق به قوم، استان یا شهرستان خود باشد.

متغیر عام‌گرایی: عام‌گرایی در مقابل خاص‌گرایی، یکی از متغیرهای الگویی پارسونز است. این متغیرها با ورود به عرصه انتخاب کنشگر، انتخاب‌های وی را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ با ورود به نظام شخصیتی کنشگر، به خلق عادت انتخاب می‌انجامد؛ با ورود به سطح جمعی، به تعریف نقش

می‌پردازند و با ورود به سطح فرهنگی، به تکوین ملاک‌های ارزشی منتهی می‌شوند. در حالت عام‌گرایی، برخلاف خاص‌گرایی که در آن ملاک‌های قدردانی بر ملاک‌های شناختی تقدم و اولویت دارند، تقدم با ملاک‌های شناختی است و این ملاک‌ها بر قدردانی تقدم و اولویت دارند (محمدی اصل، ۱۳۹۰: ۶۲-۶۰).

۲- اعتبار^۱ و قابلیت اعتماد^۲

به منظور بررسی ابعاد و مؤلفه‌های در نظر گرفته شده برای متغیر وابسته (نگرش به فرهنگ دموکراتیک)، از روش تحلیل عاملی تأییدی بهره گرفته شد. «هدف خلاصه کردن مقدار زیاد اطلاعات و تقلیل آن‌ها به حداقل تعداد عامل به منظور پیش‌بینی است. در این روش، محقق از عامل‌ها و یا ابعاد زیربنایی متغیرها شناخت قبلی دارد و با استفاده از روش تحلیل عاملی آن‌ها را محک می‌زند. در واقع، در این روش تعداد عامل‌ها را تحلیل‌گر مشخص می‌کند، بدین معنی که تحلیل‌گر قبل از اینکه تحلیل عاملی را به کار گیرد، می‌داند که چه تعداد عامل را باید به کار برد. این شیوه را تحلیل عاملی تأییدی می‌نامند» (منصورفر، ۱۳۸۸: ۳۰۰). بدین منظور حجم نمونه‌ای معادل ۵۰ نفر از شهروندان سمنانی که به صورت تصادفی انتخاب شدند، به سؤالات پرسشنامه پاسخ دادند. میزان KMO و معنی‌دار بودن آزمون بارتلت، نشان داد داده‌ها مناسب تحلیل عاملی هستند. نتایج تحلیل عاملی نشان داد که سه بعد شناختی، عاطفی و رفتاری، مبین متغیر نگرش به فرهنگ دموکراتیک هستند.

در این پژوهش برای تعیین قابلیت اعتماد از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. «در روش آلفای کرونباخ بین نمره تک‌تک گویه‌ها با کل نمره ابزار یا آزمون همبستگی گرفته می‌شود و در آن فرض بر این است که انتظار می‌رود افرادی که در گویه معینی نمره معینی را می‌گیرند در گویه‌های دیگر نیز آن‌گونه عمل نمایند، چون همه گویه‌های ابزار طراحی شده در راستای سنجش یک چیز یا خصیصه‌ی معین هستند. در اصل، وقتی آلفای کرونباخ محاسبه می‌شود، در واقع بین نمره هر گویه با کل نمره هر فرد همبستگی گرفته می‌شود و بین آن و تغییرپذیری کل تک‌تک گویه‌ها مقایسه صورت می‌گیرد» (همان: ۱۶۷). با انجام یک تحقیق مقدماتی با حجم نمونه‌ای معادل ۳۰ نفر از شهروندان سمنانی که به صورت تصادفی انتخاب شدند، میزان آلفای کرونباخ برای متغیرها بالای ۰/۷۰ به دست آمد، که در علوم انسانی میزان آلفا مورد قبول است (ادریسی، ۱۳۸۶).

1 . Validity

2 . Reliability

ت- یافته‌های تحقیق

۱- یافته‌های توصیفی

جدول ۵: توزیع فراوانی و درصدی متغیرهای زمینه‌ای

وضعیت تأهل			منطقه سکونت (در سمنان)						جنسیت		
همسر جداشده از همسر فوت شده	متاهل	مجرد	مرکز	جنوب	غرب	شمال	شرق	زن	مرد		
8	14	207	149	67	63	44	118	86	185	191	فراوانی
2.1	3.7	54.8	39.4	17.7	16.7	11.6	31.2	22.8	49.2	50.8	درصد معتبر

با توجه به حجم نمونه بررسی شده طبق نتایج به دست آمده از جدول فوق، تقریباً نیمی از نمونه مردان و نیمی دیگر را زنان تشکیل داده‌اند. ۳۱ درصد حجم نمونه از شمال سمنان، ۲۲ درصد شرق سمنان، ۱۷ درصد مرکز سمنان، ۱۶ درصد جنوب سمنان و ۱۱ درصد از غرب سمنان هستند. ۵۴ درصد حجم نمونه متأهل هستند و تقریباً ۴۰ درصد مجرد هستند.

جدول ۶: توزیع فراوانی و درصدی نگرش به متغیرهای اصلی

عام‌گرایی			سواد رسانه‌ای			سرمایه اجتماعی			نگرش به فرهنگ دموکراتیک			
بالا	متوسط	پایین	بالا	متوسط	پایین	بالا	متوسط	پایین	بالا	متوسط	پایین	
45	254	79	64	267	47	120	222	36	67	262	49	فراوانی
11.9	67.2	20.9	16.9	70.6	12.4	31.7	58.7	9.5	17.7	69.3	13	درصد معتبر

طبق نتایج به دست آمده از جدول فوق، نگرش به فرهنگ دموکراتیک میان ۶۹ درصد پاسخگویان متوسط است. سرمایه اجتماعی ۵۸ درصد پاسخگویان در حد متوسط است. سواد رسانه‌ای ۷۰ درصد پاسخگویان در حد متوسط است. عام‌گرایی ۶۷ درصد پاسخگویان در حد متوسط است.

۲- یافته‌های استنباطی

۱-۲- بررسی فرضیه‌ها

به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک رابطه وجود دارد.

جدول ۷: آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه اجتماعی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک

سرمایه اجتماعی		
.414**	r	نگرش به فرهنگ دموکراتیک
.000	Sig	
378	N	

نگرش به فرهنگ دموکراتیک در فاصله اطمینان ۹۵ درصد با سطح معناداری $\text{Sig}=0.000$ با سرمایه اجتماعی همبستگی معناداری دارد و با توجه به قدر مطلق ضریب همبستگی که برابر است با $r=0.41$ شدت رابطه قوی ارزیابی می‌شود. علامت این ضریب که مثبت است گویای جهت مستقیم رابطه بین دو متغیر است. به عبارت دیگر هرچه سرمایه اجتماعی افزایش یابد، نگرش به فرهنگ دموکراتیک نیز بیشتر مورد پذیرش قرار می‌گیرد و بالعکس.

به نظر می‌رسد بین سواد رسانه‌ای و نگرش به فرهنگ دموکراتیک رابطه وجود دارد.

جدول ۸: آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سواد رسانه‌ای و نگرش به فرهنگ دموکراتیک

سواد رسانه‌ای		
.329**	r	نگرش به فرهنگ دموکراتیک
.000	Sig	
378	N	

نگرش به فرهنگ دموکراتیک در فاصله اطمینان ۹۵ درصد با سطح معناداری $\text{Sig}=0.000$ با سواد رسانه‌ای همبستگی معناداری دارد. با توجه به قدر مطلق ضریب همبستگی که برابر است با $r=0.32$ شدت رابطه متوسط ارزیابی می‌شود. علامت این ضریب که مثبت است گویای جهت مستقیم رابطه بین دو متغیر است. به عبارت دیگر هرچه سواد رسانه‌ای افزایش یابد، نگرش به فرهنگ دموکراتیک نیز بیشتر مورد پذیرش قرار می‌گیرد و بالعکس.

به نظر می‌رسد بین عام‌گرایی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک رابطه وجود دارد.

جدول ۹: آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین عام‌گرایی و نگرش به فرهنگ دموکراتیک

عام‌گرایی		
.267**	r	نگرش به فرهنگ دموکراتیک
.000	Sig	
378	N	

نگرش به فرهنگ دموکراتیک در فاصله اطمینان ۹۵ درصد با سطح معناداری $\text{Sig}=0.000$ با عام‌گرایی همبستگی معناداری دارد. با توجه به قدر مطلق ضریب همبستگی که برابر است با $r=0.26$

شدت رابطه متوسط ارزیابی می‌شود. علامت این ضریب که مثبت است گویای جهت مستقیم رابطه بین دو متغیر می‌باشد. به عبارت دیگر هرچه عام‌گرایی افزایش یابد، نگرش به فرهنگ دموکراتیک نیز بیشتر مورد پذیرش قرار می‌گیرد و بالعکس.

۲-۲- رگرسیون چند متغیره تحقیق

به نظر می‌رسد متغیرهای سرمایه اجتماعی، سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی بر نگرش به فرهنگ دموکراتیک مؤثر است.

با توجه به معناداری آزمون همبستگی پیرسون بین متغیرهای سرمایه اجتماعی، سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی با نگرش به فرهنگ دموکراتیک که پیش شرط آزمون رگرسیون است، حال در اینجا جهت تعیین میزان تأثیر سرمایه اجتماعی، سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی بر نگرش به فرهنگ دموکراتیک از رگرسیون خطی با روش Stepwise استفاده شده است. به کمک این روش سه مدل برای تبیین متغیر وابسته پیشنهاد شده است؛

- سرمایه اجتماعی؛

- سرمایه اجتماعی، عام‌گرایی؛

- سرمایه اجتماعی، عام‌گرایی، سواد رسانه‌ای.

جدول ۱۰: مدل رگرسیون پیش‌بینی شده

مدل	مجدور ضریب تعیین (R2)	ضریب تعدیل یافته
۳	.267	.261

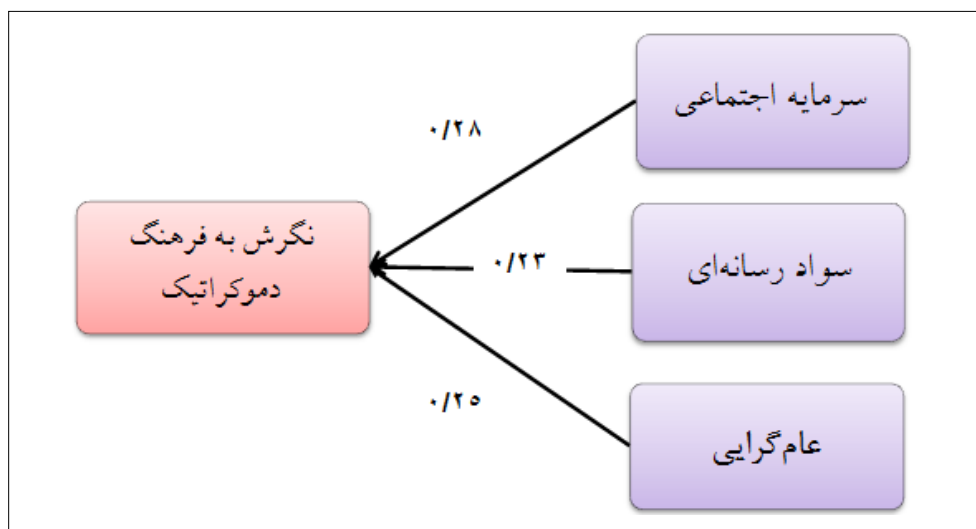
با توجه به نتایج جدول بالا، مقدار ضریب تبیین (R2) به دست آمده برای تبیین نگرش به فرهنگ دموکراتیک در مدل بالا $R^2=0.26$ است؛ در واقع نگرش به فرهنگ دموکراتیک به میزان ۲۶٪ توسط سرمایه اجتماعی، عام‌گرایی، سواد رسانه‌ای تبیین می‌شود.

۲-۳- تحلیل مسیر

تحلیل مسیر در این مقاله در سه مرحله انجام می‌شود که با توجه به ضرایب Beta استخراج شده از جداول رگرسیونی اثرات مستقیم و غیرمستقیم هریک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته به صورت زیر محاسبه شده است:

جدول ۱۱: تحلیل مسیر مرحله اول

Sig.	t	ضرایب رگرسیونی استاندارد نشده		مقدار ثابت
		Beta	Std. Error	
.000	6.771		7.610	51.529
.000	5.863	.288	.051	.300
.000	4.872	.239	.167	.815
.000	5.738	.259	.257	1.474

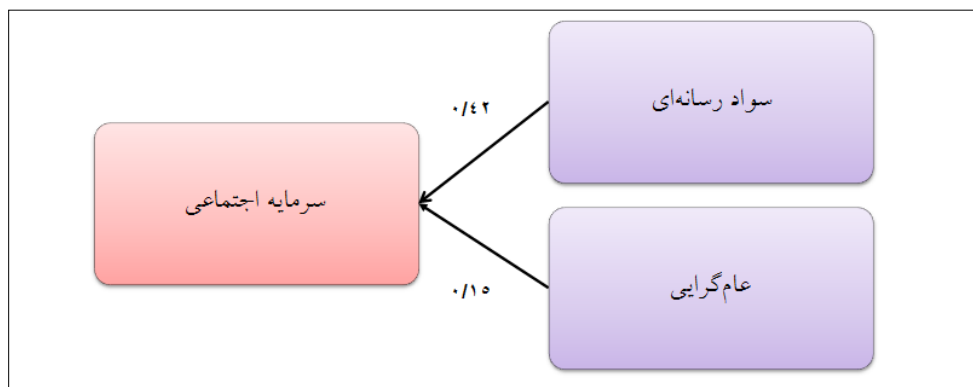

شکل ۱. نمودار تحلیل مسیر مرحله اول

جدول ۱۲: تحلیل مسیر مرحله دوم

Sig.	t	ضرایب رگرسیونی استاندارد نشده		مقدار ثابت
		Beta	Std. Error	
.000	10.340		6.766	69.961
.000	8.969	.420	.153	1.373
.001	3.334	.156	.255	.851

در این مرحله سرمایه اجتماعی متغیر وابسته و سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی متغیرهای مستقل هستند.

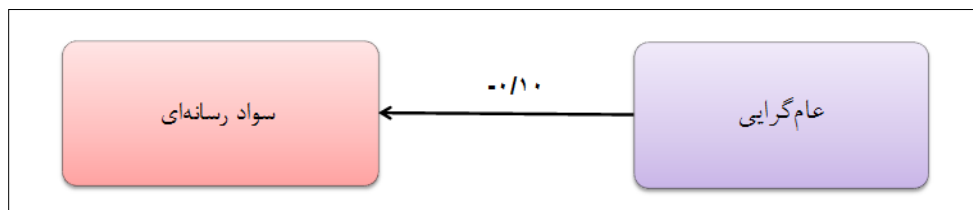

شکل ۲. نمودار تحلیل مسیر مرحله دوم

جدول ۱۳: تحلیل مسیر مرحله سوم

Sig.	t	ضرایب رگرسیونی استاندارد نشده			
		Beta	Std. Error	B	
.000	17.279		1.702	29.409	مقدار ثابت
.045	-2.010	-.103	.086	-.172	عام‌گرایی

در این مرحله سواد رسانه‌ای متغیر وابسته و عام‌گرایی متغیر مستقل است.

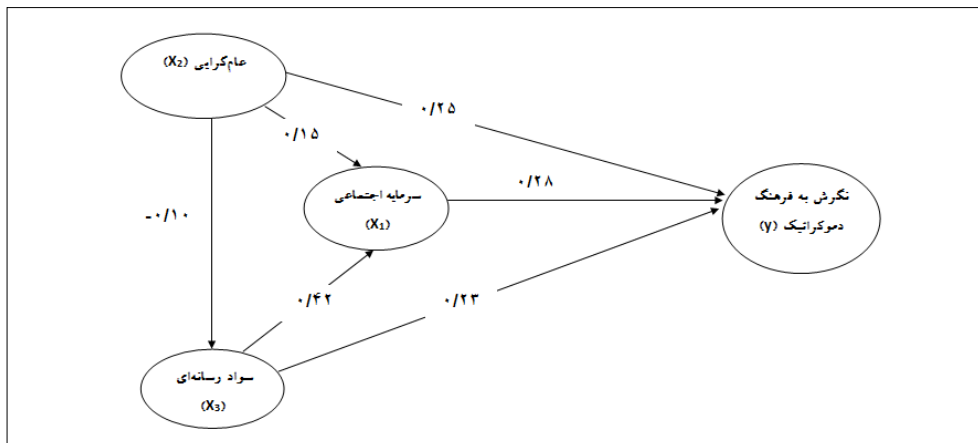

شکل ۳. نمودار تحلیل مسیر مرحله سوم

جدول ۱۴: مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

متغیر مستقل	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم هر متغیر
سرمایه اجتماعی	۰/۲۸	-	۰/۲۸
عام‌گرایی	۰/۲۵	۰/۰۱	۰/۲۶
سواد رسانه‌ای	۰/۲۳	-	۰/۲۳

در نهایت ضرایب رگرسیونی مدل تحقیق به صورت زیر است:

شکل ۴. نمودار نهایی تحلیل مسیر

نتیجه‌گیری

نتایج توصیفی حاکی از آن است که تقریباً نیمی از نمونه را مردان و نیمی دیگر را زنان تشکیل داده‌اند. ۳۱ درصد حجم نمونه از شمال سمنان، ۲۲ درصد شرق سمنان، ۱۷ درصد مرکز سمنان، ۱۶ درصد جنوب سمنان و ۱۱ درصد از غرب سمنان هستند. ۵۴ درصد حجم نمونه متأهل و تقریباً ۴۰ درصد مجرد هستند. تقریباً ۵۰ درصد حجم نمونه دارای تحصیلات لیسانس هستند. نگرش به فرهنگ دموکراتیک میان ۶۹ درصد پاسخگویان متوسط است. سرمایه اجتماعی ۵۸ درصد پاسخگویان متوسط است. سواد رسانه‌ای ۷۰ درصد پاسخگویان است. عام‌گرایی ۶۷ درصد پاسخگویان متوسط است.

نتایج فرضیه‌ها نشان می‌دهد که هرچه سرمایه اجتماعی، سواد رسانه‌ای و عام‌گرایی افزایش یابد، نگرش به فرهنگ دموکراتیک نیز بیشتر مورد پذیرش قرار می‌گیرد و بالعکس.

مدل به دست آمده از تحلیل مسیر نشان می‌دهد هر سه متغیر سرمایه اجتماعی، عام‌گرایی و سواد رسانه‌ای به شکل مستقیم بر نگرش به فرهنگ دموکراتیک تأثیر می‌گذارند. دو متغیر عام‌گرایی و سواد رسانه‌ای به شکل غیرمستقیم نیز بر متغیر وابسته مؤثر هستند. متغیر عام‌گرایی از طریق تأثیر بر سرمایه اجتماعی و سواد رسانه‌ای بر متغیر وابسته مؤثر است و متغیر سواد رسانه‌ای از طریق تأثیر بر سرمایه اجتماعی بر نگرش به فرهنگ دموکراتیک تأثیر می‌گذارد. به طور کلی هر سه متغیر تأثیری مستقیم و

مثبت بر نگرش به فرهنگ دموکراتیک دارند. از لحاظ میزان تأثیرگذاری، متغیر سرمایه اجتماعی با ۲۸ درصد بیشتر از دو متغیر دیگر مؤثر است و متغیر عام‌گرایی با ۲۶ درصد بیشتر از متغیر سواد رسانه‌ای بر متغیر وابسته تأثیر می‌گذارند و در نهایت متغیر سواد رسانه‌ای به میزان ۲۳ درصد بر نگرش به فرهنگ دموکراتیک تأثیر می‌گذارد.

به منظور مقایسه نتایج تحقیق حاضر با پیشینه پژوهش می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد: نتایج حاجی‌زاده (۱۳۹۶) نیز نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و نگرش به دموکراسی در بین دانشجویان دانشگاه تهران رابطه وجود دارد. همچنین نتایج و یافته‌های تحقیق ذوالفقاری (۱۳۹۴) حاکی از آن است که بین سرمایه اجتماعی و نگرش به دموکراسی به لحاظ آماری رابطه وجود دارد از این رو می‌توان نتیجه گرفت که بین سرمایه اجتماعی و نگرش به دموکراسی بین دانشجویان دانشگاه‌های سراسری، علوم پزشکی، آزاد اسلامی، پیام نور در جمهوری اسلامی ایران به لحاظ آماری رابطه وجود دارد. یافته‌های تحقیق عظیمی (۱۳۹۱) نشان می‌دهد با افزایش سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان، سطح شهروندی دموکراتیک آنان نیز افزایش می‌یابد. گزارش سازمان «مرسی کورپ» (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی-هنجارها، روابط و شبکه‌هایی که افراد را قادر به عملکرد جمعی می‌سازد- به طور فزاینده‌ای با توسعه مثبت و نتایج خوب زیستن ارتباط دارد. جوامع با سرمایه اجتماعی بالاتر، سلامت بیشتر، درگیری‌های خشونت‌آمیز کمتر و جرم کمتر، دسترسی به تحصیلات بیشتر و رشد اقتصادی بیشتری را تجربه می‌کنند. شواهد حاکی از آن است که جوامعی که سرمایه متنوعی از شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌های مدنی را در اختیار دارند، در موقعیت بهتری برای مقابله با فقر و آسیب‌پذیری، حل اختلافات و استفاده از فرصت‌های جدید قرار دارند. ویجیان پیلای و همکاران (۲۰۱۱) که در فاصله سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۰۵ در پیمایشی در چهار کشور آمریکای لاتین به سنجش رابطه سرمایه اجتماعی و نگرش‌های دموکراتیک پرداخته‌اند، ارزش‌های دموکراتیک را با چهار سؤال درباره ۱- میزان دموکراتیک بودن قوانین محلی، ۲- نگرش به آزادی اندیشه، ۳- نگرش به آزادی بیان و ۴- نگرش به آزادی مذهب مورد سنجش قرار داده‌اند. نتایج تحلیل الکس وان سیکل (۲۰۰۳) نشان داد که رابطه معناداری بین مشارکت در سازمان‌های جامعه مدنی و بحث سیاسی، اعتماد سیاسی و حمایت از دموکراسی وجود دارد.

بررسی نظریه‌های موجود نیز نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی به‌طور کلی به ارتباط متقابل بین افراد و کنش‌های آن در یک جامعه می‌پردازد، از دیدگاه نظریه‌پردازان کلاسیک (مارکس، دورکیم،

زیمل، ماکس وبر) گرفته تا نظریه پردازان مدرن (بورديو، فوکویاما، پاتنام، کلمن، بیکر، لین، گیدنز، اینگلهارت و ...) همگی بر وجود سرمایه اجتماعی به عنوان یک منبع مفید و یا بالقوه‌ای که می‌تواند در تسهیل کنش‌های اجتماعی میان افراد و جامعه نقش مهمی ایفا کند، تأکید ورزیده‌اند.

آلموند و وربا به این نتیجه رسیدند که عضویت در سازمان‌ها به‌طور مثبت، صلاحیت‌ها و توانایی مدنی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شخص از نظر ذهنی اعتقاد دارد که می‌تواند بر حکومت تأثیر داشته باشد، ولی ممکن است لزوماً به پیامد عملی نیانجامد. ولی همین آمادگی ذهنی زمینه توانایی سیاسی (مشارکت سیاسی) افراد را افزایش می‌دهد (Almond & Werba, 1965: 300-324). برم و ران تعدادی از متغیرها از جمله مدارا، اعتماد متقابل، عضویت و مشارکت در سازمان‌های جامعه مدنی را که بر فرهنگ سیاسی دموکراتیک تأثیر دارند، مورد تأکید قرار می‌دهند. اینگلهارت و ولزل معتقدند هرچه در کشوری اعتماد اجتماعی بین افراد بالاتر باشد و رضایت‌مندی از زندگی بیشتر باشد، امکان شکل‌گیری نهادهای دموکراتیک بیشتر است (Inglehart & Welzel, 2002).

پیشنهادها و راهکارها

از آنجایی که یکی از ابعاد نگرش به فرهنگ دموکراتیک، بعد رفتاری است، استفاده از روش‌های کیفی در کنار روش کمی به درک این مفهوم و شناخت واقعی‌تر آن کمک می‌کند. یکی از ابعاد نگرش به فرهنگ دموکراتیک، مشارکت مدنی است. به‌منظور تقویت این بعد، باید در جهت فراهم کردن زمینه مشارکت بخش‌های دولتی و غیردولتی مثل مانند سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن فعالان مدنی، مساجد و مراکز دینی تلاش جدی نمود. آزادی و برابری دو بعد از نگرش به فرهنگ دموکراتیک هستند. این ابعاد در بیشتر مواقع در مباحث سیاسی مطرح هستند، حال‌آنکه آزادی و برابری به‌عنوان امری اجتماعی از درون فرهنگ خانواده باید موردتوجه قرار گیرد. توجه یکسان به فرزند دختر و پسر در خانواده و حذف تقسیم‌بندی‌های دست و پاگیر جنسیتی بهتر است از خانواده شروع شود تا قابل تسری به جامعه باشد. در این سواد رسانه‌ای رابطه‌ای مستقیم و مثبت با نگرش به فرهنگ دموکراتیک دارد. از آنجاکه استفاده از رسانه‌های مختلف به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی رو به فزونی دارد، پیشنهاد می‌شود میزان و نحوه استفاده افراد از فضای مجازی باید موردتوجه قرار گیرد و آموزش‌های لازم در اختیار آنان قرار گیرد. کتاب آموزشی «تفکر و سواد رسانه‌ای» که در دوره دوم آموزش متوسطه تدریس می‌شود اقدام مهمی است که بهتر است در ابعاد وسیع‌تر و برای گروه‌های سنی

مختلف همراه با آموزش‌های نظری و عملی نیز طراحی شود چراکه بسیاری از بزرگسالان نیز به این آموزش‌ها نیاز دارند.

منابع

الف - منابع فارسی

- ادیسی، افسانه (۱۳۸۶)، جزوه آمار پیشرفته، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.
- پاتنام، رابرت؛ لئوناردی، روبرت و نانتی، رافائلا (۱۳۸۰)، «دموکراسی و سنت‌های مدنی» ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران انتشارات روزنامه‌ی سلام.
- حاجی‌زاده، حمدالله (۱۳۹۷)، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و نگرش به دموکراسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد.
- دورکیم، امیل (۱۳۸۱)، درباره تقسیم‌کار اجتماعی ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
- ذوالفقاری، علی (۱۳۹۴)، «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی بر نگرش به دموکراسی» مطالعه موردی دانشجویان ج.ا.ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- شکرخواه، یونس (۱۳۸۵). سواد رسانه‌ای، یک مقاله‌ی عقیده‌ای. فصلنامه رسانه، ۱۷ (۴)، ۲۷-۳۲.
- طلوعی، علی (۱۳۹۱). سواد رسانه‌ای، درآمدی بر شیوه‌ی یادگیری و سنجش. تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.
- عظیمی، هاجر (۱۳۹۱)، «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با شهروندی دموکراتیک (مطالعه موردی دانشگاه تهران)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد.
- فیلد، جان (۱۳۸۶)، «سرمایه اجتماعی» ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضوانی، تهران، نشر کویر.
- کتابی، محمود؛ گنجی، محمد؛ احمدی، یعقوب و معصومی، رضا (۱۳۸۳)، دین، سرمایه اجتماعی و

- توسعه اجتماعی فرهنگی، مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، ش ۱۷، ۱۹۲-۱۶۹.
- کلانتری، میترا (۱۳۹۱)، ارزش‌های دموکراتیک نسل‌ها (مطالعه موردی در شهر ساری)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.
 - گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷)، «پیامدهای مدرنیته»، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول، نشر مرکز.
 - مانهایم، کارل (۱۳۹۳) «دموکراتیک شدن فرهنگ»، ترجمه پرویز اجلالی، تهران، نشر نی.
 - محمدی‌اصل، عباس (۱۳۹۰)، گنج رایگان: درآمدی بر جامعه‌شناسی ایران امروز، تهران: جامعه‌شناسان.
 - محمدی‌فر، نجات و نجفی، داوود (۱۳۹۲)، بررسی رابطه ابعاد سرمایه اجتماعی و مشروعیت سیاسی (مطالعه موردی: دانشگاه اصفهان)، فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)، دوره ۷، شماره ۳، بهار، ۱۸۱-۱۵۵.
 - منصورفر، کریم (۱۳۸۸)، روش‌های پیشرفته آماری همراه با برنامه‌های کامپیوتری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 - هابرماس، یورگن (۱۳۸۴)، دگرگونی ساختاری حوزه عمومی کاوشی در باب جامعه بورژوازی، ترجمه جمال محمدی، نشر افکار.

ب- منابع انگلیسی

- Almond, G.A. & Verba, S. (1963), *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five nations* (Princeton University Press).
- Bourdieu, Pierre (1986), *Forms of capital*. Richards (ed). *Hand book of theory and research for the sociology of education*, New York: green wood press.
- Chohen, Mollie, J., Noam Lupu, Elizabeth, J. Zechmiester (2017), *The political culture of democracy in the Americas, 2016/17, A Comparative Study of Democracy and Governance*.

- Colman, James (1990), *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Inglehart, R., P. Norris & C. Welzel (2002), "Gender Equality and Democracy.", *Comparative Sociology* 1(3-4):235-265.
- Lin, N. (2001), *Social capital. A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press. Colman, James (1998),
- MERCY CORPS (2017), *SOCIAL CAPITAL AND GOOD GOVERNANCE A Governance in Action Research Brief*.
- Pillai, K. and et al. (2011), *Democratic attitudes and social capital in Latin America International Social Work* 54(6).
- Rosenbom, Walter, (1975), *Political Culture*, New York: Praeger Publisher.
- Sickle, Alex Van (2003), *The Micro-Foundations of Democratic Development*, University of California at Irvine.
- Tessler, M. (2002), "Islam and Democracy in the Middle East: The Impact of Religious Orientations, an Attitudes Toward Democracy in four Arab Countries", *Comparative Politics*, 34:254-337.
- UNESCO-Paris agenda. (2007), *The Paris Agenda. Recommendations for Media Education*.
- Vraga, Tully, Kotcher, Smithson, & Broeckelman-Post, 2015
- Wilson, C. (2012), *Media and Information Literacy: Pedagogy and Possibilities. Communicar*, 20(39), 15-22.